Brest-Litowsk. Ich habe erfahren, dass dort ebenfalls Gruben entleert worden sind. Bei Janow, in der Nähe von Pinsk, waren etwa 6 Gruben mit ungefähr 2000 Leichen. Bei Antrepol waren Gruben, die aber nicht entleert worden sind, weil dort schweres Partisanengebiet war. Bei ***Lünenetz*** waren Gruben in der Nähe der Stadt. Auch sie wurden nicht entleert ... Bei ***Kobryn*** wurden ca. 2000 Leichen enterdet; da die Anlage der Grube nicht der Regel entsprach, wurde ...

АКУПАЦЫЯ

(10.07.1941-10.07.1944)

(Працяг. Пачатак матэрыяла пад загалоўкам «Нашэсце» у №№ 67, 68, 76, 77, 79).

Немцы, а іх было чалавек 5-7, заехалі ў Лунінец на веласіпедах, у чорных трусах, хто ў касцы, хто ў пілотцы, з аўтаматамі і кулямётам, у ботах, за халявамі якіх тарчалі гранаты. Яны ехалі павольна, не баючыся, відавочна, ведаючы, што ў горадзе ўжо няма савецкіх войск. Ехалі, быццам бы ведаючы, што з-за фіранак вокнаў, агароджаў, з-за кустоў палісаднікаў за іміназіраюць з трывогай вочы захопленага імі горада. Дзе-нідзе каля брамкі стаялі тыя, хто быў рады прыходу немцаў. Захопнікі спыніліся каля гарадскога калодзежа на зялёным пятачку на перакрыжаванні вуліц Чырвоная і 17 Верасня. Устанавілі кулямёт і... пачалі абліваць сябе халоднай вадой. Паступова іх акружыў натоўп цікаўных, знайшліся і добразычлівыя, ведаючыя нямецкую мову. Хтосьці нешта паказваў у напрамку цэнтра горада, хтосьці тлумачыў, дзе пошта і банк. Вядомая ў горадзе "салонная львіца" польскага перыяду Лемішэўская пераможна вынесла немцам ручнікі, запрасіла ў дом (ён стаіць і цяпер, атынкаваны белай тынкоўкай). Сустрэча не абышлася без хлапчукоў (сярод якіх быў і я), якім было цікава ўсё – зброя немцаў, веласіпеды з тоўстымі спіцамі колаў і шырокімі пакрышкамі, кулямёт, ствол якога быў увесь у дзірках, ежа, упакаваная ў цобікі і шкляначкі, незразумелая мова... Бліжэй да вечара ў горад прыехала палявая жандармерыя на 2-юх аўтамашынах. Чым яны займаліся – невядома ("ЛШ" за 5.07.1990, "ЛН" №№ 64-65 за 1991).

Раніцай 19 дня вайны ў горад пачалі ўваходзіць асноўныя сілы акупантаў. Гэта былі войскі армейскай групы "Цэнтр" пад камандаваннем генерал-фельдмаршала фон Бока. Лунінец апынуўся ў паласе наступлення 4-ай арміі пад камандаваннем генерал-фельдмаршала фон Клюге і 2-ой танкавай групы генерал-палкоўніка Гудэрыяна. Страшны механізм "Барбаросы" рухаўся па лунінецкай зямлі. адміралы", "Бенц-Мерседэсы" са скуранымі сядзеннямі, трафейныя "Шкоды" і "Рэно" і шмат іншых прыгожых аўтамабіляў, сабраных з усёй Еўропы. Яны праходзілі нейкім дзіўным маршам па вуліцы гарадка, які дагэтуль не бачыў такога еўрапейскага шыку. У адкрытых аўтамабілях сядзелі афіцэры без фуражак, у скураных пальчатках, пры ордэнах, пра нешта весела гутарылі. З радыёпрыёмнікаў аўтамабіляў, скрозь шум і грукат, прарывалася прыгожая музыка, лёгкая і танцавальная. Прыціхшыя ў навакольных дамах, жыхары вуліцы чулі ў гэтых гуках нешта злавеснае, музыка была чужой. Капоты многіх легкавых і грузавых машын былі пакрыты нямецкімі

рынуцца. І вось праз тратуары, ламаючы агароджы і дрэвы, кусты і кветкі, ва двары лунічан заехалі легкавыя аўтамабілі, матацыклы, танкеткі, грузавікі, уваліліся чужыя салдаты-заваёўнікі. Яны пайшлі па хлявах у пошуках яек, кур, гусей. Пачалі гучаць выстралы – хто не змог злавіць хатнюю птушку, той падстрэліў яе з аўтамата. Дзесьці завішчала парася, дзесьці раздаўся жаночы крык.

І да нас у двор, ламаючы агароджу, кусты арэшніку, маладыя яблыні і грушы, высаджаныя бацькам і мной восенню 1940 года, псуючы кветнік, заехала танкетка і зайшла група з 10-12 немцаў. На кулямёце танкеткі быў нанізаны партрэт Сталіна.

пут!" У гэты час іншыя салдаты нешта шукалі ў хлявах, нешта складвалі ў ранцы, абшытыя рыжай цялячай скурай, разглядвалі наваколле, над чымсьці смяяліся, загадзілі ўвесь двор.

Так было ў кожным двары, а ў яўрэйскіх – яшчэ горш. Наша суседка Тарнагурская, так чакаўшая нямецкія войскі і марыўшая зарабіць на схаваных ад Савецкай улады тытунёвых вырабах, пазбавілася разам усіх запасаў польскіх папірос. Заваёўнікі, нягледзячы на плач гаспадыні, вынеслі ўсё знойдзенае – мужчынскія і дамскія папіросы – і тут жа раздалі сваім таварышам.

Прагучала каманда, замільгацелі ўжо белыя кружочкі з чырвоным абадом над

канчваўся аднолькава: за невыкананне – расстрэл.

Разам з палявой камендатурай у горадзе паявілася нямецкая паліцыя ў розных відах: гестапа (размясцілася там, дзе ў 1939-1941 гадах знаходзіўся НКУС, – у доме Дзегцяра па вуліцы Рампавая, цяпер Чыгуначная, насупраць касцёла), СД, жандармерыя, у тым ліку і палявая, паліцыя. Паліцэйскія набіраліся з мясцовых жыхароў. Пакрыўджаных Савецкай уладай аказалася шмат, пайшлі служыць у паліцыю і беларусы, і рускія, і палякі. Памятаю імёны некаторых – лунінчанін Бразгоўка, сын свяшчэнніка з Чучавіч Вайцюк (дом, які ён пабудаваў за час акупацыі, дагэтуль стаіць на вуліцы Чырвоная). Былі і прышлыя людзі, якія невядома адкуль паявіліся ў Лунінцы разам з акупантамі і адрозніваліся асаблівай жорсткасцю.

Адным з першых дзеянняў акупацыйнага рэжыму было выяўленне чырвонаармейцаў, што засталіся ў горадзе. Тут жа былі расстраляны ўсе параненыя байцы і камандзіры, якія знаходзіліся ў гарадской бальніцы. Ні іх колькасць, ні іх імёны высветліць практычна немагчыма. Мой бацька, які працаваў у бальніцы з кастрычніка 1941 года, расказваў, што чырвонаармейцаў было 20-25, паступілі яны ўжо пасля адпраўкі ў тыл эшалонаў з раненымі. Акупанты знайшлі места для расстрэлу людзей, непажаданых рэжыму, побач з бальніцай. Яшчэ ў даваенныя гады на пустцы, сярод невысокіх пясчаных дзюнаў за ваеннымі могілкамі ў зямлю былі ўкапаны вялікія металічныя ёмістасці для захоўвання гаруча-змазачнай сыравіны, такім чынам была створана невялікая нафтабаза. Пры адступленні Чырвонай Арміі ўсе ёмістасці былі ўзарваныя, засталіся вялікія ямкі. На гэтым месцы, якое народ называў "бензінкай", немцы і расстрэльвалі. У 1967 годзе тут быў насыпаны Курган Славы, дзе пазначана, што ў брацкай магіле пахаваны 4474 чалавекі. Высветлены прозвішчы адзінкавых ахвяр. А першы помнік быў пастаўлены ў 1946 годзе з крыжам, вакол магілы – бетонныя слупкі. Надмагільны надпіс сведчыць: "тут па-

Страшны механізм "Барбаросы" рухаўся па лунінецкай зямлі.

Упыле, грукаце, з дэманстратыўным выклікам, зневажаючы перашкоды і небяспекі, ішлі дагледжаныя, сытыя, задаволеныя і вясёлыя штурмавікі войскаў Гітлера. Без галаўных убораў, у расшпіленых фрэнчах, з каскамі на баку, яны дружна спявалі свае маршавыя песні, ступаючы на брукоўку маёй роднай вуліцы чарговага захопленага імі горада.

Па вуліцы Чырвоная кацілася браніраваная фашысцкая раць, прыгнеціўшая сваёй магутнасцю многія народы Еўропы. Сатрасаючы зямлю, ішлі цяжкія танкі з жоўтачорнымі крыжамі на вежах, слізгаючы па лунінецкаму бруку. Высокія вежы танкаў былі адчынены, з кожнага люку выглядваў з усмешкай танкіст у чорнай форме і чорным скураным танкавым шлеме. Імчаліся тупарылыя чэхаславацкія "Шкоды" з пяхотай. Салдаты сядзелі ў кузавах акуратнымі радамі – два рады спінамі адзін да аднаго, два рады – твар да твару, як на парадзе.

Цяжкія семітонныя "Бюйсінгі" цягнулі крупаўскія гарматы, раўлі маторамі цягачы і бронетранспарцёры, якія валачылі цяжкія мінамёты. З вялікімі чырвонымі крыжамі на кузавах ехалі санітарныя машыны ўсіх марак еўрапейскіх заводаў – крытыя грузавікі, вялікія аўтобусы, невялікія пікапы. Абганяючы ўсіх, прама па тратуару імчаліся маленькія вёрткія аўтамабіліамфібіі. Радамі ехалі, ахутаныя сізым бензінавым дымам, матацыклы з люлькамі – цяжкія "Цундапы" і "БМВ". У кожнай люльцы быў умацаваны кулямёт, ствол якога заканчваўся шырокім раструбам.

Зіхацелі нікелем і лакам, рухаючыся ў гэтай жалезнай лавіне, якая грукатала і запрудзіла ўсю вуліцу, штабныя легкавыя "Опель-кадэты" і "Опель-

была чужой. Капоты многіх легкавых і грузавых машын былі пакрыты нямецкімі флагамі – чырвонае палотнішча з белым кругам па цэнтру, унутры яго – чорная свастыка (апазнавальны знак для нямецкіх лётчыкаў). У гэтай бліскучай масе штабных машын вылучаліся камуфліраваныя браніраваныя "Хорхі" – нізкія, прысадзістыя, абцякальныя.

Ехалі вялікімі групамі салдатывеласіпедзісты. Маршыравалі шарэнгі рослых, упэўненых у сабе салдат у шэразялёных фрэнчах з закасанымі па локаць рукавамі, з каўнерамі нарасхрыст, без касак, з чорнымі аўтаматамі "шмайсерамі" на шыі. Салдаты размаўлялі на сваёй гартаннай, апаляючай наш слых мове, рагаталі маладым здаровым смехам.

На фоне гэтага імклівага руху еўрапейскай тэхнікі нечаканасцю былі коні. Ішлі коні-цяжкавагавікі з касматымі грывамі, тоўстымі шыямі, шырокімі развалістымі крупамі, з махнатымі ля капыт нагамі і куцымі падстрыжанымі хвастамі. Яны здаваліся павольнымі. Цягнулі дыхтоўна збітыя лінейкі, крытыя брызентам фургоны з ваеннай маёмасцю, палявыя кухні. Хто ведае, можа, у іх ужо ляжалі нашы беларускія трафеі – ручнікі ці вядомыя радзюжкі. А гэтыя моцныя еўрапейскія коні-біцюгі, выгадаваныя дзесьці ў Германіі, ужо прагна елі наша беларускае сена, траву нашых беларускіх лугоў.

Ехалі ў плямістых маскіровачных накідках нямецкія кавалерысты. Іх пілоткі ўпрыгожваў чэрап. Дзе-нідзе на перадках фургонаў і лінеек побач з немцамвазніцамі сядзелі дзяўчаты, якіх захопнікі называлі "савецкія Кацюшы".

Але вось над гэтай шумнай калонай, якая грукатала, была ахутаная смярдзячымі парамі адпрацаванага бензіну, замільгацелі чырвоныя з белымі абадкамі кружочкі. Знак прыпынку. Грукат змоўк. Усё спынілася на імгненне, заціхла, быццам бы прыглядаючыся, куды

лямёце танкеткі быў нанізаны партрэт Сталіна.

(Трэба адзначыць, што падобныя партрэты кіраўнікоў краіны былі на многіх кулямётах і невялікіх гарматах у час руху калоны. На некаторых Сталін быў з падмаляванымі вялікімі ўшамі і рагамі. Дзе-нідзе былі нанізаны таксама чырвоныя сцягі.)

Салдаты тут жа выявілі ў куратніку яйкі, злавілі некалькі маладых куранят, у доме патрабавалі ў маці яшчэ яек, масла, малака, смятаны. Без ніякіх слоў забралі вялікую каструлю. Маці дала яйкі, сказаўшы, што іншага не мае. Немец не паверыў. Паадчыняў некалькі каструль, зазірнуў у кухонную шафу, агледзеў калідор. Нічога не знайшоўшы, забраў два льняныя ручнікі, што віселі ля печы, і выйшаў. У двары немцы разлажылі касцёр, апалілі на агні і разабралі курэй, хутка зварылі. Бачна было, што займаліся гэтай справай салдаты не аднойчы. За дзеяннямі немцаў мы назіралі праз акно. Падобныя кастры дыміліся і ў дварах суседзяў на абодвух баках вуліцы.

Салдаты даставалі свае прыпасы ў бліскучых упакоўках і скрынках, разлівалі ў паходныя шклянкі нейкі алкагольны напой, курылі кароткія цыгарэты (пасля іх уходу я падабраў некалькі каляровых плоскіх пачкаў з назвай YUNO – юна). Пасля шчодрай ежы і выпіўкі салдаты ляжалі ў нашым садзіку на траве, гралі на губным гармоніку вядомы ў Еўропе факстрот "Разамундэ", падпявалі, прытанцоўвалі, плёскалі ў далоні, гарланілі нейкую адрывістую гаўкаючую нямецкую песню. І раптам са смехам зацягнулі: "Вольга, Вольга, мутэр Вольга", потым перайшлі на "Кацюшу". Гэтыя песні ўнеслі нейкую сумяціцу ў нашы галовы. Не вайна, а раздольная вясёлая прагулка!

Адзін з салдат зайшоў у дом і на ламанай польскай мове растлумачыў, што мы вызвалены ад "бальшавікоў і жыдоў", што нямецкая непераможная армія прынесла нам шчасце, што "Сталін ест ка-

Прагучала каманда, замільгацелі ўжо белыя кружочкі з чырвоным абадом над калонай. Пачвара ажыла, рушыла далей, паглынаючы кіламетры. Чужая раць пакінула пасля сябе ў палісадніках і дамах непрыемны смурод, пер'е, косці, крою забітых птушак і жывёл, пустыя бутэлькі з каляровымі наклейкамі еўрапейскіх краін, абгорткі, скамячаныя газеты і часопісы, паламаныя дрэвы, узламаныя замкі, слёзы на вачах абрабаваных жыхароў Чырвонай і суседніх вуліц майго горада. І бездакзаснае пытанне: хіба так можна?

Некалькі дзён па вуліцы Чырвоная рухаўся гэты, здавалася, бясконцы і нястрымны жалезны, людскі і конны паток. "Лязгаціць, аж у вушах звініць, як з прорвы валіць", – заўважыў стары Неўдах, знаёмы бацькі, які прыйшоў на наш двор з вуліцы Фабрычная паглядзець на немцаў. Калоны некалькі разоў спыняліся на адпачынак і паўтараліся дзеянні з заездам у двары машын, лоўляй хатняй птушкі і жывёл, гатаваннем ежы. Але жыхары вуліцы, навучаныя першымі стратамі ў гаспадарцы, ужо хавалі прадукты і жывёлу. Зноў ламаліся агароджы, зноў нешта адбіралася, зноў заставаліся груды смецця. Пасля ўсіх прывалаў нямецкай арміі вуліца мела ўбогі выгляд. Жалезны паток прагна пажыраў кіламетры новай заваяванай краіны, сквапна і нецярпліва імкнуўся ўглыб яе, на ўсход. І аднойчы прыйшоў дзень, калі паток сцяк.

Разам з франтавымі нямецкімі войскамі ў горад увайшлі і новыя ўлады – ваенная камендатура і палявы камендант. Яны заняліся ўстанаўленнем новага рэжыму ў Лунінцы. У першую чаргу быў выдадзены загад, расклеены па ўсяму гораду, здаць зброю, данесці аб партыйных і савецкіх работніках, ваенных камісарах і палітруках, работніках міліцыі і НКУС, якія хаваюцца. Вызначаліся асаблівыя правілы для яўрэяў, жорсткая каменданцкая гадзіна. Было шмат пунктаў-патрабаванняў і амаль кожны з іх за-

Надмагільны надпіс сведчыць: "тут пахаваны расстраляныя немцамі 21.XI.1943 года Кароль Алена Нікітаўна, 1928 года нараджэння, Павел – 1920 г., Васіль – 1898 г., Сафія – 1892 г., Уладзімір – 1922 г., Іван – 1924 г., Мікалай – 1927 г., Марыя – 1934 г., Вера – 1939 г. Бабуля – 70 год. Сіневіч Антон Валер'янавіч – 1884 г., Серафіма Ільінічна – 1888 г. і іншыя". Аб гэтым лунінецкім месцы расстрэлаў неаднаразова прыгадваецца ў нямецкай цяперашняй літаратуры, што паведамляе аб зверствах фашыстаў у Беларусі.

Палявая камендатура і іншыя ўсялякія акупацыйныя службы размясціліся ў будынку райвыканкама (цяперашняя музычная школа). У тыя гады будынак меў яшчэ адно крыло – уздоўж цяперашняй Савецкай вуліцы. Тут жа з балкона другога паверха быў вывешаны фашысцкі сцяг са свастыкай (пазней ля ўваходу ўкапалі высокі драўляны слуп, на якім усе гады акупацыі развяваўся нямецкі флаг). Адчуваючы сябе пераможцамі, імкнучыся зняважыць савецкія ўлады, немцы выкарыстоўвалі чырвоны сцяг (з махрамі, шыты "золатам", адарваны ад дрэўка) райвыканкама ў якасці анучы для выцірання ног – ён ляжаў ля ўваходу ў будынак палявой камендатуры на ганку, па яму хадзілі акупанты.

З усіх кабінетаў райвыканкама, з усіх былых савецкіх устаноў горада былі сабраныя партрэты Леніна, Сталіна, Варашылава, Цімашэнкі, Кагановіча, Молатава і іншых кіраўнікоў Савецкай дзяржавы і разбіта шкло на іх. Адныя былі нанізаны на штыкет агароджы, другія – звалены ў кучу. Доўгі час нейкі чырвоны сцяг ляжаў ля ўваходу ў будынак былога гарсавета (магістрата – вугал цяперашніх вуліц Гагарына і Савецкая).

Л. КОЛАСАЎ.

(Працяг будзе).

Раённы савет партызан-ветэранаў глыбока смуткуе з прычыны смерці ўдзельніка Вялікай Айчыннай вайны **Яўгена Аляксандравіча ЖЫЛЯЕВА** і выказвае спачуванне яго родным і блізкім.

Калектыў Мікашэвіцкай гарадской бальніцы глыбока смуткуе з выпадку смерці ўрача-акуліста **Ларысы Міхайлаўны ЗАГАРЭЦ** і выказвае глыбокае спачуванне родным і блізкім нябожчыцы.

Прыносім шчырыя спачуванні настаўніцы пачатковых класаў **Ніне Мікалаеўне КАНАПАЦКАЙ** з прычыны напаткаўшага яе вялікага гора - смерці **маці**.

Калектыў настаўнікаў Дзятлавіцкай СШ.

Калектыў ПТВ-160 выказвае глыбокае спачуванне выкладчыку **Віктару Пятровічу ХРЭНЯКУ** ў сувязі са смерцю **брата**.

Калектыў ясляў-сада «Купалінка» в. Велута выказвае глыбокае спачуванне повару **Галіне Сцяпанаўне ЛЕМЕШ** у сувязі з напаткаўшым яе горам - смерцю **маці**.

Калектыў ясляў-сада № 1 выказвае глыбокае спачуванне метадысту **Але Іванаўне МІНІЧ** у сувязі са смерцю **свекрыві**.